

Elżbieta Płóciennik, Anetta Dobrakowska

ZABAWY Z WYOBRAŹNIĄ

Scenariusze i obrazki o charakterze dynamicznym
rozwijające wyobraźnię i myślenie twórcze
dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Spis treści

Wstęp	5
Zasady wykorzystania obrazków i scenariuszy zajęć	10
TEMAT 1 Morska podróż – skojarzenia sytuacyjne na temat obrazka	11
TEMAT 2 Tajemnicza wyspa – skojarzenia w działaniu plastyczno-konstrukcyjnym	14
TEMAT 3 Co zabawki robią w nocy? – twórcze opowiadanie z wykorzystaniem historyjki obrazkowej	17
TEMAT 4 Życzenia do złotej rybki – transformacje graficzne	20
TEMAT 5 W świetle litery O – 10 sposobów na dopracowanie symbolu	22
TEMAT 6 Na nieznaną wyspę – zabawy ruchowe połączone z wizualizacją	24
TEMAT 7 Podróż w nieznane – wyobrażenia dotyczące krajobrazu	28
TEMAT 8 Co jest po drugiej stronie tęczy? – snucie fantastycznych opowieści	32
TEMAT 9 Co tam się dzieje? – skojarzenia polisensoryczne na temat treści obrazka	35
TEMAT 10 Radio w lesie... czy to możliwe? – przewidywanie przyczyn i skutków sytuacji niecodziennej	38
TEMAT 11 Pytania do króla – skojarzenia sytuacyjne	41
TEMAT 12 Co się komu śni? – skojarzenia wizualne	44
TEMAT 13 Co jest pod drzewem? – skojarzenia połączone z projektowaniem postaci	46

TEMAT 14	
Co słyhać w drzewie? – identyfikacja z przedmiotem	49
TEMAT 15	
Dlaczego dzieci są w lesie? – skojarzenia na temat przyczyn	52
TEMAT 16	
Co się stało na ulicy? – historyjka obrazkowa	54
TEMAT 17	
Jak ci pomóc, kolego? – projektowanie własnych działań	57
TEMAT 18	
Czego się boimy? – improwizacje w zespołach	60
TEMAT 19	
Gdzie szukać radości?	
– wypowiedzi z wykorzystaniem techniki „krążący rysunek”	63
TEMAT 20	
W mieście motyli – malowanie obrazów z wyobraźni	66
TEMAT 21	
Rozmowy przez telefon – dialog z partnerem	68
TEMAT 22	
Gdybym dostał list... – myślenie życzeniowe	70
TEMAT 23	
Książka o... – fantazje na temat treści	72
TEMAT 24	
Za oknem – rysowanie własnych wyobrażeń	74
TEMAT 25	
Śladami ufoludka – wspólne dzieło	76
TEMAT 26	
Co zwierzęta robią zimą?	
– twórcze opowiadanie z wykorzystaniem techniki „bricolage”	78
TEMAT 27	
Płyną chmury, a za chmurami... – transformacje graficzne	81
TEMAT 28	
Betonowy świat – wady i zalety	84
TEMAT 29	
Kwadraty wokół nas – skojarzenia figuralne	87
Źródła inspiracji//literatura uzupełniająca	89
Pomniejszone obrazki do kserowania	91
Obrazki dynamiczne	97

Wstęp

Jako pedagog praktyk uważam, że w edukacji przedszkolnej i szkolnej szczególnie pożądana jest ta odmiana aktywności dziecka, która podejmowana jest dla niej samej, przy udziale wewnętrznej motywacji oraz przy osobistym, głębokim zaangażowaniu dziecka. Taka aktywność kształtuje i rozwija w dzieciach cechy osobowości i fundament postawy twórczej. Jej zasadniczymi elementami są: działanie osadzone na rozbudzonej wyobraźni, myślenie i gotowość do zmieniania otaczającej rzeczywistości dla wartościowych celów.

Badania psychologiczne i pedagogiczne nad dziecięcą twórczą aktywnością umysłową – prezentowane i omawiane we współczesnej literaturze pedagogicznej – potwierdzają potrzebę wspierania i stymulowania wszechstronnego rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, także w zakresie jego zdolności, kreatywności oraz motywacji do działania. Zauważa się też potrzebę opracowania środków dydaktycznych stymulujących i wspierających kreatywność dzieci w tym wieku.

Przykładem takich środków dydaktycznych są opracowane przeze mnie obrazki o charakterze dynamicznym. Obrazki te umożliwiają realizację postulatu psychopedagogiki twórczości dotyczącego efektywnego realizowania celów wychowania do twórczości i nauczania twórczości w praktyce. Wspomagają one stymulowanie i rozwijanie **twórczości dnia codziennego**, rozumianej przeze mnie jako stymulowanie pomysłowości dziecka w podejmowanej przez nie każdego dnia aktywności społecznej, ruchowej, werbalnej, plastycznej, dramatycznej czy muzycznej.

Obrazki o charakterze dynamicznym opracowane zostały plastycznie przez Anettę Dobrakowską jako element mojej innowacji metodyczno-programowej i jeden ze środków dydaktycznych autorskiego „Programu wychowania do twórczości dla dzieci w wieku przedszkolnym”. Sprzyjały ich powstaniu wieloletnie doświadczenia wyniesione z pracy w przedszkolu i w szkole oraz dostrzeżenie potrzeb środowiska edukacyjnego w zakresie wychowania do wartości, do twórczości i do współpracy z innymi.

W trakcie swojej pracy pedagogicznej poszukiwałam skutecznych rozwiązań metodycznych w zakresie stymulowania twórczości dziecka. Towarzyszyły temu obserwacje nabywanych przez dzieci umiejętności oraz analiza efektów własnych działań pedagogicznych autorek wynikających z zainteresowań pedagogiką twórczości i spontaniczną działalnością plastyczną wychowanków.

Ostatecznie, moje wnioski na temat własnych działań pedagogicznych w tym obszarze stały się przyczyną realizacji pomysłu zebrania i opracowania autorskich pomysłów dotyczących systematycznego wspierania rozwoju wyobraźni i myślenia twórczego dziecka w edukacji początkowej, szczególnie poprzez percepcję i interpretację obrazu o charakterze dynamicznym w powiązaniu z aktywnością werbalną, umysłową i graficzną.

Technika opracowana przeze mnie nazwana została techniką obrazków dynamicznych. Oparta jest na zestawie obrazków, których treść nie jest do końca określona. Obrazki przedstawiają sceny z życia, przedmioty, zjawiska albo pewną zagadkową akcję. Przedmioty

i postaci na obrazkach przedstawione są zwykle w ruchu (dynamicznie), a ich prezentacji dokonano w sposób, który określa się jako „zatrzymane w kadrze”. Zabieg ten pozwala na snucie przez dziecko domysłów przyczyn i skutków wydarzeń przedstawionych na obrazku oraz na dowolną, indywidualną interpretację przedstawionej sytuacji. Efektem analizy i interpretacji przez dzieci treści tych obrazków są ekspresyjne wypowiedzi, nietypowe pomysły, twórcze opowiadania, oryginalne tytuły oraz prace plastyczne lub graficzne. Elementem stymulującym aktywność dziecka jest fakt, że nie ma tu niewłaściwych i błędnych rozwiązań – każde rozwiązanie jest możliwe, istotne i dobre. Efektywność wykorzystania tych obrazków w stymulowaniu rozwoju dziecka podnoszą instrukcje i zadania zachęcające do posłużenia się tak zwaną „strategią obrazową”¹, na przykład zachęcające do wykonania czegoś na obrazku, pobudzające do odszukania związków pomiędzy ilustracjami, stymulujące do wytwarzania wyobrażeń na podstawie ilustracji, zachęcające do samodzielnego tworzenia ilustracji uzupełniających.

Jednak, aby obrazki spełniły swoje zadanie (także w zakresie rozwijania percepcji, wyobraźni, mowy i myślenia oraz w zakresie umiejętności wyodrębniania związków przestrzennych, czasowych, celu i samych działań), opracowałam specyficzny sposób (technikę) ich wykorzystania.

Tok postępowania przy wykorzystaniu ilustracji do inspirowania działań twórczych dziecka jest następujący:

Przygotowanie dziecka do działań twórczych: np. wzbudzenie jego zainteresowania zagadką słowną, zagadką obrazkową, np. „Co mogło ukryć się za zasłonką?”, wprowadzenie do omawianej tematyki wierszykiem, rymówką,

itp., przygotowanie uwagi dziecka ćwiczeniami oddechowymi, relaksującymi lub wyciszającymi, kilkoma ćwiczeniami z zakresu kinezylogii edukacyjnej.

Prezentacja ilustracji i krótki jej opis – wyróżnienie przez dzieci elementów obrazka i podanie głównej myśli logicznej obrazka, jego tematu.

Uszczegółowienie, wzbogacenie wypowiedzi dzieci poprzez postawienie pytania stymulującego myślenie pytań: „Co was zastanawia? Co was dziwi, gdy patrzycie na ten obrazek?”.

Tu powinny paść odpowiedzi dzieci będące potokiem pytań i odpowiedzi na te pytania. Nauczyciel powinien potwierdzać przypuszczenia dziecka stwierdzeniem, np. „To możliwe, a kto myśli inaczej?”, „Co jest jeszcze możliwe?”, „Co innego mogło się jeszcze wydarzyć?”.

Organizacja twórczej działalności werbalnej lub plastycznej dziecka:

Wariant I: Dziecko tworzy własną historyjkę obrazkową lub opowiadanie na temat prezentowanego obrazka, z uwzględnieniem początku, przebiegu i zakończenia sytuacji.

Wariant II: Następuje podział na zespoły zadaniowe i każdy zespół rysuje swoją wersję początku, przebiegu lub zakończenia ukazanej na ilustracji sytuacji. Następnie powstaje historyjka obrazkowa i twórcze opowiadanie, które może być modyfikowane poprzez przedstawianie powstałych w grupach zadaniowych ilustracji.

Wariant III: Dziecko rysuje to, co według niego jest przyczyną zaistniałej sytuacji, co spowodowało sytuację na ilustracji – poszukiwanie przyczyny.

Wariant IV: Po omówieniu większej ilości prezentowanych ilustracji nauczyciel lub dzieci wybierają losowo dwie, trzy lub więcej ilustracji (w zależności od wprawy i umiejętności dzieci) i łączą je poprzez skojarzenie sytuacji i faktów przedstawionych na obrazkach w jedno twórcze opowiadanie – „bricolage” obrazkowy.

¹ M. Jagodzińska, *Obraz w procesach poznania i uczenia się*, WSiP, Warszawa 1991.

Wariant V: Na dużym formacie papieru dzieci kładą ilustrację i dorysowują elementy, które według nich mogą znajdować się poza ilustracją – powstaje obraz, który wyjaśnia przyczynę lub nieznanne elementy przedstawionej sytuacji.

Organizacja zakończenia działań plastycznych – uporządkowanie miejsca działania, łączenie obrazków w jedno opowiadanie (tworzenie książeczek wykonanych przez dzieci, albumów itp.). Proponowanie i wybór tytułu do opowiadania lub pracy plastycznej, np. techniką „burza mózgów”, tworzenie podpisów (starsze dzieci same tworzą napisy) do ilustracji, tytułów książeczek, imion autorów itp.

Prezentowanie dzieła grupy lub dzieł indywidualnych – organizacja wystawki, rozmowy na temat wykonanych prac, na temat współpracy dzieci i uczuć, jakie towarzyszyły dzieciom podczas pracy.

W początkowym okresie poznawania sposobu pracy z ilustracjami, jeśli dzieci nie potrafią wypowiadać się na temat niejednoznacznych ilustracji oraz odpowiadać na pytania nauczyciela („Co cię dziwi? Co cię zastanawia?”) nauczyciel może zadawać pytania pomocnicze, np.: „Co wydarzyło się przed chwilą? Co wydarzyło się chwilę wcześniej?”, „Co wydarzy się za chwilę?”, „Jak zakończy się ta historyjka?”, „Dlaczego... ? Jak... ? Po co...?”, „Co jest poza ilustracją? Co można by było dorysować wokół ilustracji?”, „Jakie dźwięki mogłyby dochodzić z obrazka? Jakie zapachy?”² lub stosować pytania:

- skupiające uwagę na treści ilustracji, np. „Czy zauważyłeś...?”, „Co to jest?”, „Co widać na ilustracji?”, „Ciekawe, dlaczego...?”;
- które wymuszają porównania, np. „Jakie to jest?”, „Jak długo?”, „Ile?”, „Dlaczego (to) jest a (to) jest?”;
- domagające się uściślenia, np. „Spróbuj uzupełnić swoją wypowiedź”, „Co chciałeś przez to powiedzieć”, „Mógłbyś pokazać?”, „Mógłbyś powiedzieć to inaczej?”;
- zachęcające do badania, np. „Spróbuj to sobie wyobrazić. Co słychać? Co widzisz? Co czujesz?”, „Spróbuj to zobaczyć wewnętrznymi oczami” (oczami wyobraźni);
- wyjaśniające „Skąd to wiesz?”, „Dlaczego tak myślisz”, „Co cię skłania do takiego opowiadania?”³.

Prezentowana tu technika obrazków dynamicznych została pozytywnie zweryfikowana przeze mnie w naturalnym eksperymencie pedagogicznym, przeprowadzonym w czterech łódzkich przedszkolach w roku szkolnym 2006/2007. W wyniku przeprowadzonych badań pedagogicznych okazało się, że treści i forma zaproponowanych obrazków mogą stanowić źródło twórczej aktywności poznawczej, społecznej, działaniowej nauczyciela i dziecka oraz osiągnięcia zakładanych celów z zakresu pedagogiki twórczości. Opowiadanie treści obrazków przez dziecko i tworzenie przez nie opowiadań inspirowanych obrazkami czy historyjkami obrazkowymi stanowiło podstawę do rozwijania umiejętności formułowania wypowiedzi, myślenia przyczynowo-skutkowego i logicznego, koncentracji uwagi, pamięci, zdolności zrozumienia treści wizualnej przez dziecko, pobudzenia jego wyobraźni i fantazji, zainteresowania

² Modyfikacja i przystosowanie pomysłów wg K.J. Szmida i J. Bonar, *Program edukacyjny „Żywioły”. Lekcje twórczości w nauczaniu zintegrowanym*, WSiP, Warszawa 1998; K.J. Szmida, J. Bonar, *Program edukacyjny „Żywioły”. Lekcje twórczości w nauczaniu zintegrowanym. Klasa II. Książka dla nauczyciela*, WSiP, Warszawa 2000.

³ Przystosowanie pomysłów wg R. Fishera, *Uczymy jak myśleć*, WSiP, Warszawa 1999.

treściami spostrzeganymi na obrazku. Poza tym praca z obrazkiem o charakterze dynamicznym pozytywnie wpłynęła na umiejętności dziecka w zakresie realizacji zadań otwartych związanych z analizą obrazka, nadawaniem mu tytułu, rozumowaniem na określony temat. Podstawą tych umiejętności są takie procesy i operacje umysłowe, jak: wnioskowanie i wiązanie przyczyn i skutków, wyodrębnianie różnic i podobieństw, uogólnianie, abstrahowanie, analiza i synteza, przekształcenia czy uzupełnienia oparte na wyobrażeniach. Uznałam więc, że praca z obrazkiem dynamicznym przyczyniła się znacznie do optymalizacji osiągnięć rozwojowych dziecka w wieku przedszkolnym.

Efektem pracy z obrazkami były oryginalne opowiadania, wypowiedzi, projekty, prace plastyczne lub graficzne, które dodatkowo pobudzały aktywność ekspresyjną uczestników zajęć, doskonaliły sprawność manualną, orientację przestrzenną i koordynację wzrokowo-ruchową.

Dodatkowo, dzieci z grup przedszkolnych, w odniesieniu do których zastosowano tę technikę, uczyły się także szacunku dla odmiennego zdania rówieśników, ponieważ każdy mógł przedstawić swoją wersję opowiadania, swój pomysł rozwiązania postawionego problemu. Dzięki temu przedszkolaki rozwijały u siebie zdolność dostrzegania potrzeb, emocji, racji i punktu widzenia drugiej osoby. Praca z opracowanymi obrazkami skutkowała także podnoszeniem aktywności i zaangażowania dziecka, ponieważ każda wypowiedź, każdy pomysł był akceptowany, zarówno przez dzieci, jak i przez nauczyciela. Przekładało się to na większą odwagę i samodzielność dziecka w wykonywaniu innych, proponowanych przeze mnie zadań.

Dzieci chętnie brały udział w proponowanych im zajęciach z wykorzystaniem obrazków dynamicznych rozwijających wyobraźnię i myślenie twórcze

oraz w wykonywaniu zadań otwartych. Najczęściej traktowały je jako zabawę, niejednokrotnie zgłaszały chęć ponownego wykonywania zadań w innym terminie, pytały o kolejne obrazki i o ponowne zajęcia. O atrakcyjności dobranego zestawu zabaw i zadań testowych świadczyły informacje zwrotne uzyskane od dzieci w postaci wyboru „buziek” prezentujących różne uczucia ludzkie (dla 96% dzieci zadania testowe były atrakcyjne – wybrały uśmiechnięte „buźki”). Kolejnym efektem przeprowadzonych zajęć z użyciem obrazków dynamicznych była wysoka ocena przygotowania dzieci do podjęcia nauki w szkole (w tym także w zakresie opisu obrazka, myślenia przyczynowo-skutkowego i uogólniania treści) dokonana przez nauczycieli klas I, do których przeszły dzieci 6-letnie z jednego z przedszkoli, gdy wywiadu dokonano w ramach badania losów absolwentów. Jest to dosyć istotna informacja, biorąc pod uwagę wyniki ogólnopolskich badań 6-latków przeprowadzone w roku 2006 pod nazwą „Dziecko sześćioletnie u progu nauki szkolnej” (www.6latki.com).

Doświadczenia z poziomu przedszkola mogą być jednak z powodzeniem wykorzystane na poziomie edukacji wczesnoszkolnej ze względu na podobieństwa percepcyjno-rozwojowe dziecka w tym wieku. Prezentowana publikacja może wspomagać zatem nauczyciela w osiąganiu przez niego celów dotyczących stymulowania i rozwijania myślenia krytycznego, pytajnego i dywergencyjnego dziecka w wieku od 5 do 10 lat za pomocą zadań otwartych opartych na obrazkach o zastanawiającej, niejednoznacznej i intrygującej treści. Załączone do obrazków scenariusze stanowią propozycję zintegrowanych działań nauczyciela i dziecka, które to działanie ma na celu wielostronny rozwój wychowanków, podnoszenie ich aktywności i umiejętności twórczych, motywacji do działania, wiary we własne możliwości i pewności siebie, a także ich umiejętności społecznych i kulturowych.

W propozycji tej można odnaleźć źródła i podstawy teoretycznej koncepcji pobudzania oraz stymulowania zdolności i umiejętności twórczych dzieci, ich aktywności i postawy twórczej oraz cechy właściwego klimatu wychowania, który jest stymulatorem twórczości.

Postulowana jest tu pośrednio idea **pomocy dzieciom w tworzeniu**, to znaczy zarówno inspirowania potencjalnych zdolności twórczych dziecka, znoszenia barier, które hamują jego aktywność twórczą, jak też rozwijania zdolności i umiejętności twórczych poprzez inspirowanie twórczego działania, tworzenie warunków do tego działania oraz zapoznavanie dziecka z technikami twórczego rozwiązywania problemów⁴.

Do podróżowania „na niby”, w wyobraźni, nikt nie jest tak dobrze przygotowany, jak dziecko w edukacji początkowej. W tym wieku jest ono zdolne do myślenia mistycznego, nierzeczywistego oraz posiada naturalną zdolność przenoszenia się w zabawie w świat fantazji, na spotkanie przygód i przyjaciół w wymyślanym świecie. Posiada ono także już pewien zasób pojęć i umiejętności uchwycenia związków przyczynowo-skutkowych, co sprzyja tworzeniu opowieści i historyjek. Do zabaw z wyobraźnią potrzebne mu jest tylko trochę czasu i pewne przedmioty, które ułatwią mu przejście w świat fantazji. Potrzebny jest mu także nauczyciel, który rozumiejąc potrzebę rozwijania dziecięcej wyobraźni i myślenia twórczego, poprowadzi go w ten niezwykły świat z pomocą interesujących środków dydaktycznych.

⁴ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, GWP, Gdańsk 2007.

dr Elżbieta Płóciennik

Zasady wykorzystania obrazków i scenariuszy zajęć

Aby dziecko czerpało radość z uczestnictwa w proponowanych ćwiczeniach, należy przestrzegać kilku podstawowych zasad:

- **nie wszystkie dzieci zawsze muszą się wypowiadać** – dzieci uczą się od siebie nawzajem, także słuchając i naśladowując innych, mają prawo do milczenia;
- **wszystkie odpowiedzi są poprawne i ważne**, ponieważ rozwiązywane problemy mają wiele poprawnych odpowiedzi i każdy uczestnik może zaproponować swoje rozwiązanie;
- **ćwiczenie czyni mistrza** – jeśli tylko dzieci mają możliwość uczestnictwa w tego typu zabawach i nauczyciel pokazuje im, w jaki sposób należy wykonywać otwarte zadania, po pewnym czasie efekty twórczej aktywności będą coraz bardziej widoczne i oryginalne;
- **na zabawy twórcze trzeba wygospodarować trochę więcej czasu** – pośpiech w fantazjowaniu, wymyślaniu i wyobrażaniu sobie niezwykłych miejsc i sytuacji nie jest wskazany, dziecko musi mieć czas, by zidentyfikować się z problemem („wczuć się w sytuację”);
- **każde dziecko powinno mieć możliwość, by zaprezentować swój pomysł przed grupą** – można przełożyć omawianie prac, ale nie należy o nich zapominać;
- **dziecko nie powinno krytykować pomysłów innych i niszczyć cudzych prac** – każda krytyka jest „zabójcą” pomysłów;
- **twórczy nauczyciel jest wzorcem do naśladowania** – liczy się także jego pomysłowość w wykorzystaniu dostępnych i tworzeniu nowych środków dydaktycznych;
- **liczy się atmosfera aktywnego uczestnictwa w sytuacjach zabawowo-twórczych** – właśnie ta atmosfera ma moc angażującą dziecko do działania.